

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نسیم حیات

تفسیر قرآن کریم

جلد ۱

سورہ حمد - بقرہ - آل عمران

ابوالفضل بہرام پور

← مسجد جامع شہر سیار گروہن →

آل عمران / ۱۹۰ - ۱۹۴

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِأُولِي
 الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ
 فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا
 عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ
 أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا
 فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا
 وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

به راستی در آفرینش آسمان‌ها و زمین و آمد و شد شب و روز برای خردمندان
 نشانه‌هایی است ﴿١٩٠﴾ آنان که خدا را ایستاده و نشسته و خوابیده یاد می‌کنند و در
 آفرینش آسمان‌ها و زمین می‌اندیشند که پروردگارا! این [جهان] را بیهوده
 نیافریده‌ای، پاکی برای توست، پس ما را از عذاب آتش نگاه دار ﴿١٩١﴾ پروردگارا! به
 یقین هر که را تو به آتش وارد کنی خوارش کرده‌ای، و ستمگران را هیچ یآوری
 نخواهد بود ﴿١٩٢﴾ پروردگارا! همانا ما صدای منادی [توحید] را شنیدیم که به ایمان
 دعوت می‌کرد [و می‌گفت] به پروردگارتان ایمان بیاورید، پس ایمان آوردیم. بارالها!
 پس گناهان ما را ببخش و بدی‌هایمان را پوشیده‌دار و ما را با نیکان بمیران ﴿١٩٣﴾
 پروردگارا! و آنچه را بر [زبان] پیامبرانت به ما وعده کرده‌ای به ما ارزانی دار، و ما
 را در روز رستاخیز رسوا مگردان، مسلماً تو خلف وعده نمی‌کنی ﴿١٩٤﴾

مفهوم کلی

این آیات به سیر و سلوک عقلی و فکری مؤمنان خردمند اشاره می‌کند. مؤمن از تفکر در آثار آفرینش به اسرار عالم پی می‌برد و معاد و جزای اعمال را به عنوان هدف خلقت، امری ضروری می‌یابد.

آیه ۱۹۰-۱۹۲- **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ - الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ ...**

لغت: اِخْتِلَاف (خَلَف): غیر هم بودن، آمد و شد، یکی جانشین دیگری شدن «اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةً؛ یعنی رفت و آمد و تبادل افکار امت من رحمت و برکت است». **الْبَاب جمع لَب:** عقل‌های خالص. **أُولَى الْأَلْبَاب:** صاحب خردان، درست اندیشان. **يَذْكُرُ:** یاد می‌کند. **قِيَام جمع قَائِم:** ایستادگان. **قُعُود جمع قَاعِد:** نشستگان. **جُنُوب جمع جَنْب:** پهلوها. **يَتَفَكَّرُ:** اندیشه می‌کند. **خَلَقَتْ:** آفریدی. **مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا:** این را باطل و بی‌هدف نیافریده‌ای. **قِنَا (وَقَى) = ق، ن:** نگاهدار مارا. **مَنْ تَدْخِلُ:** هر که را داخل سازی. **أَخْرَيْتَ (خَرَى):** خوار کردی.

خدا در این آیات انسان را به یک حرکت و سیر فکری در مطالعه آسمان‌ها و زمین فراخوانده، می‌فرماید: بی‌تردید در آفرینش آسمان‌ها و زمین و اختلاف شب و روز (إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ اِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ)، برای صاحبان خرد نشانه‌های قدرت است (لَا يَأْتِ لِأُولَى الْأَلْبَابِ)؛ در این آیه نشانه‌های خود را تنها برای صاحبان خرد قابل درک دانسته است. همانها که دائم و در همه شرایط در ذکر و یاد خدا به سر می‌برند (الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَ قُعُودًا وَ عَلَى جُنُوبِهِمْ) و در خلقت آسمان‌ها و زمین می‌اندیشند (وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ).

فکر، عبارت است از حرکت عقلی انسان از شناخته‌ها به سوی ناشناخته‌ها. اگر متفکری به نتیجه صحیح و نهایی در موضوع تفکر خود نرسیده، حرکت فکری او صحیح نبوده یا ناقص و نارسا بوده است. شناخته‌ها و معلومات انسان در این آیات، آسمان‌ها و زمین و آمد و شد شب و روز و چگونگی آفرینش آنهاست و ناشناخته‌ها و مجهولات انسان هدفدار بودن و صاحب داشتن خلقت و وجود روز رستاخیز و روز پاداش و جزای اعمال است.

- رَبَّنَا إِنَّكَ ...

اگر انسان به درستی اندیشه کند باید به این نتیجه برسد که جهان خالق حکیمی دارد و او انسان را هم برای هدفی آفریده و سیر انسان با مردن ختم نمی‌شود، و همان طور که از پی شب، روزی هست، از پی جهان ظلمانی مادی، روشنی قیامت خواهد آمد تا آنچه در این ظلمتکده مخفی مانده آشکار شود. می‌گوید: بارالها! هر که را داخل آتش کنی خوارش کرده‌ای (رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ)؛ و برای ظالمان هیچ یآوری نیست (وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ).

۱۹۳ - ۱۹۴ - رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ - رَبَّنَا وَآتِنَا ...

لغت: إِنَّا = اِنَّ، نَا: همانا ما. سَمِعْنَا: شنیدیم. يُنَادِي (نَدِيَ): ندا می‌دهد. آمِنُوا: ایمان بیاورید. آمِنَا: ایمان آوردیم. إِغْفِرْ: ببامرز. كَفِّرْ: بپوشان. سَيِّئَات (سَوْء) جمع سَيِّئَةٍ: زشتی‌ها، گناهان. تَوَفَّ (وَفَى): بمیران. أَبْرَار جمع بَرّ: نیکوکاران. وَ تَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ: و بمیران ما را با نیکان. آتِ (آتَى): «فعل امر» بده. وَعَدْتَ: وعده دادی. لَا تُخْزِرِ (خَزَى): رسوا مکن. لَا تُخْلِفْ (خَلَف): خلاف نمی‌کنی. مِيعَاد (وَعَد): وعده، سر رسید، زمان و مکان وعده.

مؤمن خردمند از سیر آفاقی و انفسی خود نتیجه می‌گیرد که رابطه انسان با خدا و اطلاع او از او امر و نواهی خداوند به وسیله پیامبران است که منادیان حق و هدایت هستند. آنگاه با لحنی آکنده از یقین می‌گوید: پروردگارا! ما دعوت منادی تو را التیک گفتیم و به آن ایمان آوردیم (رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمِنَّا)؛ پس گناهان ما را ببامرز و ما را با نیکان بمیران (رَبَّنَا فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَ كَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَ تَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ). خدایا اعمال و کردار ما نزد تو حساب و کتاب دارد و هر که را تو به دوزخ بیفکنی خوارش داشته‌ای.

پایان دعای آنها این است که بارالها! آنچه از طریق رسولان به ما وعده داده‌ای مرحمت فرما و روز قیامت ما را خوار مدار (رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَ لَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ).

این آیات که درباره سیر فکری انسان است، در قالب مناجات آمده است. به طوری که ملاحظه می‌کنید پنج بار ندای «رَبَّنَا» در آن تکرار شده است.

حدیث: از امام صادق علیه السلام روایت شده است: «اگر برای کسی کار مهمی پیش آمد، پنج بار «رَبَّنَا»

بگویند، خدا گره از کار او خواهد گشود. سؤال شد: چگونه «رَبَّنَا» گفته شود؟ فرمود: این آیات را که مشتمل بر پنج «رَبَّنَا» است بخواند؛ زیرا خدا به دنبال این آیات وعده استجابت داده است (فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ. آیه ۱۹۵).^(۱)

حدیث: از امیر مؤمنان روایت شده است: «هرگاه رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به نماز شب برمی خاست به آسمان نگاه می کرد و این آیات پنجگانه را تلاوت می فرمود».^(۲)

دو نکته:

۱ - عبادت سه مرحله دارد: اقرار به زبان، تصدیق با قلب، عمل با اعضا و جوارح. با توجه به این تقسیم بندی «الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ» اقرار به لسان است. «وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» تصدیق به قلب است و «قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ» عمل به جوارح است. وقتی زبان انسان غرق در ذکر خدا و اعضای او مشغول عمل و فکرش مُسْتَغْرَقٌ در توحید گردید، او به حق در عبودیت کامل وارد شده است.

۲ - انسان وقتی درباره موضوعات و پدیده های اطراف خود به تفکر و مطالعه می پردازد، طبیعی است که با این کار به وجود خود گسترش می دهد. حال اگر فقط سعی در گسترش معلومات و اطلاعات خود کند، گسترش در سطح پیدا کرده است؛ مانند افرادی که محفوظات زیادی دارند، اما فاقد حرکت و ژرف نگری هستند و قدرت تحلیل و استنباط ندارند. اما اگر انسان در مطالعه و تفکر خود، رابطه ها را کشف کند و از معلومات به مجهولات و ناشناخته ها برسد، وجودش در عمق و ژرفای اسرار عالم گسترش پیدا کرده است. یکی از تفاوت های عابد و عارف این است که گسترش معرفتی عابد در سطح است و عارف در عمق. از این رو پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «یک ساعت تفکر، از شصت سال عبادت - بی تدبیر - بهتر است».^(۳)

عظمت و برکات این پنج آیه

عطاء بن ابی ریحاح می گوید: روزی به عایشه گفتم شگفت انگیزترین چیزی که از پیامبر دیدی چه بود؟ گفت: شبی از شبها آن حضرت منزل من بود و به استراحت می پرداخت. هنوز آرام نگرفته بود که از جا برخاست و لباس پوشید و وضو گرفت و به نماز ایستاد و در جذبۀ خاص الهی بسیار گریست و

سپس سر به سجده نهاد و بسی گریست و تا زمان زیادی همچنان منقلب بود. هنگامی که بلال او را به نماز صبح خواند، پیامبر را گریان دید و عرض کرد: چرا چنین هستی، شما که مشمول لطف خدائید؟ فرمود: آیا نباید بنده شکرگزار خدا باشم، چرا نگریم، خداوند در شب گذشته آیات تکان دهنده‌ای بر من نازل کرده است. سپس شروع کرد به خواندن پنج آیه فوق و آنگاه فرمود: وای به حال آن کس که آنها را بخواند و در آنها نیندیشد.^(۱) و در روایات اهل بیت نیز آمده است که هر کس برای نماز شب برمی‌خیزد این آیات را تلاوت کند.^(۲)

□ رَبَّنَا فَاعْفُرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَ كَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا ...

بارالها! بیامرز برای ما گناهانمان را و بپوشان برای ما بدی‌های ما را.

غُفْران گناهان با پوشاندن سیئات چه فرقی دارد؟ با توجه به آیات دیگر قرآن پاسخ این سؤال داده می‌شود. آنجا که فرمود: «إِنَّ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ؛ شما اگر از گناهان کبیره اجتناب کنید، ما سیئات شما را می‌پوشانیم و از بین می‌بریم - نساء / ۳۱». از این آیه استفاده می‌شود که مراد از «سَيِّئَات» که در برابر «كَبَائِر» قرار گرفته، گناهان صغیره است. بنابراین در آیه مورد بحث عرضه می‌دارد: خداوند! گناهان بزرگ ما را بیامرز [زیرا ما خودمان از آنها اجتناب خواهیم کرد] و در پاداش این اجتناب، صغیره‌های ما را محو کن.

امام کاظم علیه السلام :

قَلِيلُ الْعَمَلِ مِنَ الْعَاقِلِ مَقْبُولٌ مُضَاعَفٌ، وَ كَثِيرُ الْعَمَلِ مِنْ أَهْلِ الْحَوَى وَ الْجَهْلِ مَرْدُودٌ.

اندکی عمل [صالح] از شخص عاقل، [در پیشگاه الهی] پذیرفته و چند برابر می‌شود،

در حالی که اعمال [صالح] بسیار، از مردمان هوسران یا نادان، پذیرفته نمی‌گردد.

(تحف العقول ص ۲۸۷)